

MUSIQA TA'LIMIDA BOLALAR FOLKLOR QO'SHIQLARINI O'RGATISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Saloxov Nuriddin Muxiddinovich,

Turkiston yangi innovatsiyalar universitetining 1 – kurs magistranti

Мақолада умум ўрта таълим мактабларида ўтиладиган musiqa дарсларида халқ қўшиқлари уларни ижро услубларидан фойдаланиши ва бу қўшиқлар орқали болаларни она ватани униг қўшиқларига бўлган меҳрини ортириши ва тахлили.

Калит сўзлар, Куй, қўшиқ, ижро халқ ижоди, болалар фольклори ижроси, маҳаллий услуб, таълим тарбия, тахлил.

Abstract. The article gives the results of the analysis of the textbooks on music for secondary schools, based on the analysis, the state of teaching of folk songs at school is studied.

Key concepts. General education, folk music, folk songs.

Резюме. В статье даны результаты анализа учебников по музыке для средних общеобразовательных школ, на основе анализа изучено состояние обучения фольклорных песен в школе.

Основные понятия: общее среднее образование, музыкальное образование, национальная музыка, фольклорные песни.

Ijtimoiy-siyosiy mustaqillikni qo'lga kiritgan O'zbekiston Respublikasi ijtimoiy rivojlanish va taraqqiyot yo'lini tanlab oldi. Milliy hamda umuminsoniy qadriyatlar, shuningdek, demokratik tamoyillarga asoslanuvchi mazkur taraqqiyot yo'li insonparvar, demokratik va huquqiy jamiyatni barpo etish yo'li sifatida e'tirof etilgan. Fuqarolik jamiyatning bunyod etilishi, eng avvalo, ushbu jamiyatda yashayotgan fuqarolarning ma'naviy-ahloqiy jihatdan yetuk, yuksak darajadagi aqliy salohiyatga ega ekanliklariga bog'liq bo'ladi. Zero, fuqarolik jamiyatida amal qiluvchi ijtimoiy me'yorlar aynan mazkur jamiyatda istiqomat qiluvchi shaxslar tomonidan yaratiladi, asoslanadi hamda amal qilinadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-son, 2019 yil 4 apreldagi "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-4947-son Farmonlari, 2018 yil 1 noyabrdagi "Xalqaro baxshichilik san'ati festivalini o'tkazish to'g'risida"gi PQ-3990-son qarori, 2017 yil 24 maydagi PQ-2995-sonli "Qadimiy yozma manbalarni saqlash, tadqiq va targ'ib qilish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2010 yil 7 oktyabrdagi "2010-2020 yillarda Nomoddiy madaniy meros ob'ektlarini muhofaza qilish, asrash, targ'ib qilish va ulardan foydalanish davlat dasturini tasdiqlash to'g'risida"gi VMQ №222-son qarori, Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 31 dekabrda "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 1059-son qarori hamda boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga ushbu tadqiqot ishi muayyan darajada xizmat qiladi

Mustaqillik yillarida ma'naviy tarbiyaning ilmiy, asoslarini tiklash, bu o'rinda milliy madaniy meros hamda qadriyatlardan samarali foydalanishga bo'lgan ehtiyoj kuchayib, O'zbekistonning siyosiy-ijtimoiy va iqtisodiy istiqbolining asosiy tamoyillaridan biri darajasiga ko'tarildi.

Musiqa ta'limining milliy meros, xalq an'analari va urf-odatlar bilan uzviy uyg'unligi, milliy madaniyat namunalarni saqlab qolish va boyitish, ta'limni milliy taraqqiyotining o'ta muhim omili sifatida e'tirof etish, boshqa xalqlarning tarixi va madaniyatini hurmat qilishga yo'naltirilgan yangi tarbiya tizimining amalga oshirilishi ta'lim jarayonining samaradorligini ta'minlash imkonini berdi.

Barkamol avlodni tarbiyalash borasidagi ijtimoiy buyurtmani muassalarning zimmasiga ham muayyan vazifalarni yuklamoqda. Ana shunday vazifalardan biri – musiqa ta'limida Xalq og'zaki ijodini o'rgatish, o'quvchilarga milliy musiqiy meros, xususan, milliy musiqiy an'analar, ularning o'ziga xos xususiyatlari, ularda ilgari surilgan g'oyalar to'g'risida nazariy ma'lumotlar berish, Xalq og'zaki ijodini ijro etish layoqatini hosil qilish, ijrochilik malakalarini shakllantirishdan iboratdir.

Musiqa ta'limida Xalq og'zaki ijodi vositasida o'quvchilarni milliy ma'naviy tarbiyalash beqiyosdir. Xalq og'zaki ijodi mazmunida shaxs kamolotini ta'minlashga xizmat qiluvchi ma'naviy-ahloqiy qarashlar mujassamlashgan bo'lib muhim tarbiyaviy ahamiyatga egadir. Chunonchi, xalq og'zaki ijodi va folklor qo'shiqlar mazmunida ota-onalarning hurmatlarini saqlash, qarindosh-urug' hamda qo'ni-qo'shnilar bilan samimiy munosabatda bo'lish, ularga g'amxo'rlik, mehribonlik, mehr-oqibat ko'rsatish, quvonchu tashvishlariga sherik bo'lish, dillariga ozor yetkazmaslik kabi g'oyalar ilgari suriladi.

Xalq og'zaki ijodi xalqning ijtimoiy-tarixiy rivojlanishi, etnopsixologik xususiyatlari, hayotiy tarixiy tajribasi, ijtimoiy qarash maqsad hamda uni amalga oshirish yo'lida tashkil etiladigan faoliyat yo'nalishlari, shaxsga ta'lim va tarbiya berish an'analari asosida shakllangan bo'lib, asrlar davomida tarixiy vorislik

tamoyiliga muvofiq avlod-dan-avlodga o'tib kelmoqda.

Xalq og'zaki ijodidagi o'zaro uyg'unlashgan so'z va ohangning ta'sir kuchi, tarbiyaviy imkoniyati beqiyosdir. Ular yordamida ifoda etilgan o'git, pand-nasihat shaxs tomonidan tez qabul qilinadi. Ushbu holat shaxsning psixologik xususiyatlariga bog'liq holda kechadi. Musiqiy ohangni anglash, musiqiy asarlar mazmunini tushunish shaxs estetik his-tuyg'ularini tarbiyalash, ijtimoiy borliqqa nisbatan mas'uliyatli yondashuv ko'nikmalarini hosil qiladi. Musiqa ta'limida Xalq og'zaki ijodini o'rgatish vositasida o'quvchilarni ma'naviy jihatdan tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur jarayonning samarali amalga oshirilishi bir qator omillarning mavjudligini taqozo etadi. Xususan, musiqa o'qituvchilarining Xalq og'zaki ijodining tub mohiyatini chuqur anglay olishlari, shuningdek, ijro etiluvchi qo'shiqlardan namuna ko'rsatish asosida ijro etib berish, ularning ijro etish usullari xususida ta'lim oluvchilarga uslubiy yo'l-yo'riq ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'lishlari maqsadga muvofiqdir.

Musiqa ta'limida Xalq og'zaki ijodini o'rgatish musiqiy an'alarining mazmunini chuqur o'rganish, ularning imkoniyatlaridan ta'lim-tarbiya, shu jumladan, o'quvchilarni tarbiyalash jarayonida samarali foydalanish metodikada tadqiq etilishi zarur bo'lgan muammolardan biridir.

Musiqa folklori har bir shaxsning ma'naviy kamolotini shakllantirishda, intellektual salohiyatini rivojlantirishda, qalb va vijdonini barqarorlashtirishda, ezgu orzu niyatlarini amalga oshirishda, barkamol insonni voyaga yetkazishda muhim ahamiyat kasb etishi bilan birga o'zining tili, ohangi, urf-odatlarini, qadriyatlarini tarannum etadi. Musiqa folklori mazmunida ezgulik g'oyalari hurmat-ehтиrom, sog'lom turmush tarzi, mehr-oqibat, o'z yeri, tarixi, madaniyati bilan mag'rurlanish, mustahkam imon-e'tiqod, kuchli oriyat, pok vijdon, halol mehnat, yaxshilik, sadoqatli bo'lish kabi insoniy fazilatlarining ma'no-mohiyati ifodalangan. Demak, musiqa folklori o'zbek musiqa ma'naviyatining ajralmas qismi sifatida jamiyat ma'naviyatini yuksaltirishda o'quvchilarni estetik tarbiyalashda muhim o'rin tutadi.

Musiqa pedagogikasi sohasida ham tadqiqot muammosiga oid izlanishlar amalga oshirilgan. Ushbu muammoning ayrim jihatlari o'rganilgan.

H. Bobomirzayevning ilmiy tadqiqot ishida o'zbek xalq bolalar qo'shiqlaridan o'quv-tarbiya jarayonida foydalanishning mazmuni, shakl va metodlari, M. Qosimovanning tadqiqotida esa o'zbek xalq folklor qo'shiqlari orqali talaba yoshlarni estetik tarbiyalash muammolari ishlab chiqilgan.

Aho' - aho' sulfa dorem

Xalq qo'shig'i
To'ntasin Rajabov notaga olgan

Allegretto ♩ = 90

Naqarot:

Aho', aho' sulfa dorem,

Mo govi dum kalta dorem.

Mo gova burdem ba og'il,

Og'il ba mo nuriya dod.

Naqarot.

Nuriya burdem ba zamin.

Zamin ba mo ganduma dod.

Naqarot.

Ganduma burdem ba xaros,

Xaros ba mo ordaka dod.

Naqarot.

Ordaka burdem ba lagan,

Lagan ba mo xamira dod.

Naqarot.

Xamira burdem ba tano'r,

Tano'r ba mo kulehaya dod.

Naqarot.

Kulehaya burdem ba xudo,

Xudo ba mo muroda dod.

Naqarot.

H.Nurmatovning tadqiqot ishida O‘zbekiston maktablari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida musiqiy-estetik madaniyatni shakllantirishning pedagogik asoslari tahlil qilingan. B.X.Madrimov “Xorazm musiqa folklori vositasida o‘quvchilarni estetik tarbiyalashning pedagogik asoslari” yuzasidan ilmiy tadqiqot ishlarini olib borib unda Xorazm xalfa va dostonlar ijro xususiyati to‘g‘risida, T.I.Rajabov esa “Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida Buxoro bolalar folklor qo‘shiqlarini o‘rgatishning metodik imkoniyatlari” (1-4-sinflar misolida) ish olib borib unda Buxoro bolalar folklor qo‘shiqlarini yoritgan. F.G.Nurullayev esa “Musika ta‘limida Buxoro folklor qo‘shiqlarini o‘rgatishning ilmiy-metodik xususiyatlari” (5-7 sinflar misolida) xususida fikr yuritadi.

Folklor-xalq ijodiyotining barcha sohalarini o‘z ichiga oladi va shu qatori xalq musiqasi ham ayrim hollarda «Musika ahli» deb ham yuritiladi. Xalq og‘zaki ijodi og‘izdan-og‘izga, avloddan-avlodga o‘tib to‘ldiriladi va sayqal topadi. Xalq og‘zaki ijodining asosiy xususiyati shundaki, u ko‘pchilik tomonidan yaratiladi va ijro etiladi.

Xalq og‘zaki ijodiyoti-xususan folklor qo‘shiqlarining o‘ziga xos muhim xususiyatlaridan biri ilg‘or g‘oyaviylikdir. Xalq har bir sohada o‘z istaklarini tezroq amalga oshirishni orzu qilib yashaydi va shu orzularni amalga oshirish yo‘lida qilayotgan sa‘y-harakatlarini turli tarzda ifodalashga intiladi. Shu tufayli u folklorga murojaat qiladi, o‘zining butun dardu hasratini to‘kib soladi. Shu tariqa xalq og‘zaki ijodi vujudga keladi.

Demak, xalq qo‘shiqlarini asosan xalq yaratadi. Shuning uchun ham xalq qo‘shiqlarining tili-xalqning jonli so‘zlashuv tili hisoblanadi va so‘zlarning turli shevalarda, turli dialektlarda talaffuz qilinishi, turli ifodalardan foydalanilishi tabiiy bir holdir.

Xalq og‘zaki ijodi har doim yuksak badiiylik va ta‘sirchanligi bilan ajralib turadi. Xalq og‘zaki ijodi ramziy obrazlar, sifatlash mahorati, erkalatish, mubolag‘a va boshqa an‘anaviy formulalarning ko‘p ishlatilishi bilan xarakterlanadi.

Xalq og‘zaki ijodionim (grekcha noma‘lum) kishilar tomonidan yaratilgan bo‘lib, u og‘izdan-og‘izga, avloddan-avlodga o‘tish jarayonida ommaviy ijrochilik tusini olgan.

Xalq og‘zaki ijodiyoti namunasi sifatida xalq og‘zaki ijodi manbai qadim-qadimlarga daxldor bo‘lganligi uchun, ular nota yozuvlari, hatto adabiy yozuvning namunalari mavjud bo‘lmagan bir davrlardan boshlangan va ular ustoz-shogird an‘analari asosida bizgacha yetib kelgan. Xalq qo‘shiqlarining abadiy saqlanib qolishida xalq xotirasi asosiy ahamiyat kasb etadi.

Har bir narsa xalqning tajribasi, dididan o‘tgandan keyingina an‘anaga aylanadi. Xalq qo‘shiqlarining aksariyat qismi xalq an‘analari bilan bevosita bog‘liq holda yaratilgan. Har bir davr kishilari o‘z badiiy zavqi, ma‘naviy estetik didi va tafakkuri bilan bu asriy an‘analarni boyitib borgan hamda unga o‘z hissasini qo‘shgan.

Xalq ijodkorligi namunalari sifatida qadimdan aytib kelingan xalq og‘zaki ijodi turli hududlarda turlicha kuylab kelingan. Bu xalq asarlarining xilma-xil nusxalarda takrorlanishiga olib kelgan, bu ko‘p variantlilikka xalq og‘zaki ijodi rivojining o‘ziga xos taraqqiyot manbai deb qarash joizdir. Xalq qo‘shiqlarining ommaviylik, an‘anaviylik shu bilan izohlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

- O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T: O‘zbekiston, 2023. – 113 b.
 O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi qonuni. O‘RQ–637–son 23.09.2020–T.: 2020. 75 b. // <https://lex.uz/doss/5013007>
 Алавия М. Ўзбек халқ маросим кўшиқлари. – Т.: Фан, 1974. 77 б.
 Атоев О.Кўхна ва Навқирон Бухоро тароналари.Т.;2011.237б
 5.Ражабов Д., РажабовТ. Халқ кўшиғи ва мусика ижрочилиги. –Т.: Наврўз нашриёти. 2018. –127 б.
 Ражабов, Д. З., & Ражабов, Т. И. (2018). Формирование и развитие узбекской народной лирики. In Международная образовательная деятельность как фактор развития и сотрудничества высших учебных заведений в современном поликультурном мире (pp. 207-212).
 Ражабов, Т. И. (2023). Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Узбекские Народные Песни. *Miasto Przyszłości*, 33, 167-176.
 Ражабов, Т. И. (2021). Укувчи-ёшларга ўзбек миллий мусика фольклори намуналари воситасида эстетик тарбия бериш. *Science and Education*, 2(11), 1094-1103.
 Тўхтасин, Р. И. (2022). ЎЗБЕК ХАЛҚ КЎШИҚЛАРИ ВА ИЖРОЛАРИ ҲАҚИДА. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, (Special issue), 64-71.
 Rajabov, T. I. The Mechanism of Teaching Uzbek Musical Folklore. *Procedia of Philosophical and Pedagogical Sciences* ISSN, 2795(546X),
 Ражабов, Т. (2023). O‘zbek bolalar musiqiy o‘yin folklorining mavzuviy tasnifi. *Общество и инновации*, 4(5/S), 340-345.
 Ражабов, Т. И. (2022). Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Народные Музыка И Песни. *Miasto Przyszłości*, 29, 363-367.